O‘ZBEK ADABIY TANQIDIDA BAHS VA BADIIY MEZON UYG‘UNLIGI: NORBOY XUDOYBERGANOV VA SANJAR SODIQ ILMIY MEROSI

Abdurasulova Ziyoda Davronbek qizi
Farg‘ona davlat universiteti
Filologiya va tillarni o‘qitish (o‘zbek tili) yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek adabiy tanqidchiligi taraqqiyotida muhim o‘rin tutgan Norboy Xudoyberganov va Sanjar Sodiqning ilmiy-tanqidiy faoliyati qiyosiy yoritiladi. N. Xudoyberganov tanqididagi bahs-munozara, prinsipiallik va badiiy mezon, S. Sodiq tadqiqotlaridagi tarixiy-adabiy yondashuv, yozuvchi mahoratini tahlil etish hamda adabiy jarayonni tizimli anglash xususiyatlari ochib beriladi. Ularning merosining bugungi filologik ta’lim va mustaqil tahlil ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: adabiy tanqid, Norboy Xudoyberganov, Sanjar Sodiq, bahs-munozara, badiiy mezon, tahlil, talqin, Abdulla Qahhor, tanqidchi uslubi, adabiy jarayon.

Annotation: This article comparatively examines the literary-critical activity of Norboy Khudoyberganov and Sanjar Sodiq, prominent representatives of Uzbek literary criticism. It discusses Khudoyberganov’s polemical style, principled evaluation and artistic criteria, as well as Sodiq’s historical-literary approach, analysis of writerly mastery and systematic interpretation of the literary process. Their significance for contemporary philological education is also considered.

Keywords: literary criticism, Norboy Khudoyberganov, Sanjar Sodiq, polemics, artistic criterion, analysis, interpretation, Abdulla Qahhor, critical style, literary process.

Аннотация: В статье в сравнительном аспекте рассматривается литературно-критическая деятельность Норбоя Худойберганова и Санжара Содика. Анализируются полемичность, принципиальность и художественные критерии в критике Н. Худойберганова, а также историко-литературный подход С. Содика, изучение писательского мастерства и системное осмысление литературного процесса. Определяется значение их наследия для современного филологического образования.

Ключевые слова: литературная критика, Норбой Худойберганов, Санжар Содик, полемика, художественный критерий, анализ, интерпретация, Абдулла Каххар, стиль критика, литературный процесс.

Adabiy tanqid badiiy jarayon bilan bir vaqtda yashaydigan, asar va ijodkor faoliyatiga estetik mezonlar asosida munosabat bildiradigan ilmiy-ijodiy sohadir. Unda

tahlil, baholash, talqin va munozara bir-birini to‘ldiradi. O‘zbek tanqidchiligida XX asrning ikkinchi yarmi va mustaqillik yillariga kelib tanqidchi shaxsining faolligi, badiiy asarga xolis yondashish va adabiy jarayon muammolarini ochiq muhokama qilish masalalari kuchaydi. Norboy Xudoyberganov va Sanjar Sodiq ana shu jarayonda o‘ziga xos ilmiy uslub yaratgan munaqqidlardandir. Biri adabiy bahs, murosasiz tahlil va keskin savol qo‘yishi bilan ajralib tursa, ikkinchisi yozuvchi ijodini tarixiy-adabiy jarayon ichida tizimli o‘rganishi, badiiy mahorat va adabiy merosning qabul qilinish tarixiga e’tibor berishi bilan tanilgan.

Norboy Xudoyberganov tanqidchilik faoliyatining eng muhim belgilaridan biri — bahsga moyillik va adabiy haqiqatni ochiq himoya qilishdir. U tanqidni shaxsga qarshi qaratilgan hukm emas, badiiy jarayonni sog‘lomlashtiradigan fikr almashuvi deb biladi. “Badiiy tahlil sehri” kitobidagi mulohazalarda tanqidning vazifasi ayblash yoki maqtash bilangina cheklanmasligi, u fikr yuritish, asoslash va baholash madaniyatiga tayanishi zarurligi ko‘rinadi [1. 40]. Shu jihatdan uning maqolalarida savol-javob, e’tiroz, qiyos va bevosita muallifga murojaat shakllari ko‘p uchraydi. Bunday usul o‘quvchini tayyor xulosaga emas, muhokama jarayoniga jalb etadi.

Munaqqidning uslubida prinsipiallik bilan badiiy mezon birlashadi. U adabiy asarni faqat mavzuning dolzarbligi yoki muallifning obro‘si bilan baholamaydi. Asarning kitobxon qalbiga ta’siri, ma’naviy mazmuni va badiiy mukammalligini asosiy mezon sifatida ko‘radi. “Ma’no qudrati” maqolasida shaklan asarga o‘xshagan, biroq o‘quvchi tafakkurini boyitmaydigan notavon she’rlarga qarshi kurashish zarurligini ta’kidlagani bejiz emas [2. 221]. “Qahramonning ma’naviy olami”da esa badiiy asar kitobxonga zavq, ma’naviy madad va g‘oyaviy-badiiy saboq bera olishi lozimligi qayd etiladi [3. 199]. Bu qarashlar Xudoyberganov uchun tanqidning bosh mezoni chin badiiylik ekanini ko‘rsatadi.

Sanjar Sodiqning tanqidiy faoliyati esa o‘zbek adabiyotining tarixiy taraqqiyoti va alohida ijodkor mahoratini izchil o‘rganish bilan xarakterlanadi. U adabiyotshunoslikka, avvalo, Abdulla Qahhor ijodining tadqiqotchisi sifatida kirib kelgan. Adabiy tanqid tarixi darsligida Sanjar Sodiqning yuzlab adabiy-tanqidiy maqolalari va bir qator tadqiqotlari mavjudligi, uning ijodiy yo‘nalishida Qahhor merosini o‘rganish muhim o‘rin tutgani qayd etiladi [4. 362]. “Abdulla Qahhor ijodi va adabiy tanqid” tadqiqotida adib asarlariga turli davrlarda bildirilgan qarashlar tahlil qilinib, yozuvchi ijodining tanqid tomonidan qabul qilinishi ham alohida ilmiy muammo sifatida ko‘riladi.

Sanjar Sodiqning yondashuvida badiiy asarni yozuvchi shaxsiyati, davr adabiy muhiti va estetik jarayon bilan birgalikda tushuntirish kuchli. “So‘z san’ati jozibasi”dagi kuzatishlarda syujetni qayta hikoya qilishdan ko‘ra, badiiy detal, xarakter, psixologik tasvir va yozuvchi uslubini ochishga intilish ustun. Uning “Yangi o‘zbek adabiyoti tarixi” darsligida esa adabiy hodisalarni taraqqiyot bosqichlari va

o‘zaro bog‘liqlikda ko‘rishga moyillik kuchayadi. Demak, Sodiq tadqiqotlarida tarixiylik va badiiy tahlil bir-birini to‘ldiradi.

Norboy Xudoyberganov va Sanjar Sodiq tanqidiy tafakkurini qiyoslaganda, ularning umumiy jihati adabiyot oldidagi mas’uliyat va badiiylikni asosiy mezon sifatida qabul qilishida ko‘rinadi. Xudoyberganovda bahs, tezkor munosabat, keskin savol va murosasiz tahlil yetakchilik qilsa, Sodiqda tarixiy umumlashtirish, yozuvchi ijodining shakllanishi va badiiy mahoratning izchil tadqiqi kuchliroq. Birinchi yondashuv adabiy jarayonning og‘riqli nuqtalarini tezda ko‘rsatib bersa, ikkinchisi hodisaning tarixiy ildizi va estetik mohiyatini kengroq anglash imkonini beradi. Ular bir-biriga qarama-qarshi emas, aksincha, adabiy tanqidning ikki zarur qirrasini namoyon etadi.

Bugungi filologik ta’limda bu ikki munaqqid tajribasi amaliy ahamiyatga ega. Xudoyberganov maqolalari fikrga qarshi fikr bildirish, e’tirozni dalil bilan asoslash va adabiy bahs madaniyatini o‘rgatsa, Sanjar Sodiq tadqiqotlari ijodkor merosini tarixiy sharoit va badiiy mahorat bilan bog‘lab tahlil qilish ko‘nikmasini shakllantiradi. Tayyor elektron sharhlar ko‘paygan sharoitda matnni mustaqil o‘qish, manbani tekshirish va o‘z fikrini estetik mezon asosida ifodalash muhimdir. Xulosa qilib aytganda, Norboy Xudoyberganov va Sanjar Sodiqning ilmiy-tanqidiy merosi o‘zbek tanqidchiligining kurashchanlik, xolis baho, tarixiylik va badiiy tahlil tamoyillarini boyitdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xudoyberganov N. Badiiy tahlil sehri. – Toshkent: Adabiy-badiiy nashr, 2008.
2. Xudoyberganov N. Ma’no qudrati // Sharq yulduzi. – 1977. – № 4. – B. 221.
3. Xudoyberganov N. Qahramonning ma’naviy olami // Sharq yulduzi. – 1982. – № 11. – B. 199.
4. Nazarov B., Rasulov A., Qahramonov Q., Ahmedova Sh. O‘zbek adabiy tanqidchiligi tarixi: darslik. – Toshkent: Cho‘lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2012. – 432 b.
5. Sodiq S. Abdulla Qahhor ijodi va adabiy tanqid. – Toshkent: Universitet, 1996.
6. Sodiq S. So‘z san’ati jozibasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 1996.
7. Sodiq S. Yangi o‘zbek adabiyoti tarixi: darslik. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.